

**FARG‘ONA KULOLCHILIGIDA NAQSHLAR, RANGLARNING
O‘RNI VA JILOSI**

Jamoldinova Ziyatxon Adihamjon qizi

*Kamoliddin Behzod nomidagi Milliy rassomchilik
va dizayn instituti amaliy san'at fakulteti,
badiiy kulolchilik yonalishi 2 bosqich magistranti.*

Annotatsiya: Mazkur ilmiy maqolada Farg‘ona vodiysi amaliy san’atida, xususan badiiy kulolchilikda qo‘llaniladigan naqshlarning kelib chiqishi, shakllanish bosqichlari hamda ularning badiiy-estetik xususiyatlari nazariy jihatdan tahlil etilgan. Farg‘ona kulolchilik maktabiga xos naqshlarning badiiy-kompozitsion tuzilishi, ranglarning estetik va ramziy vazifasi hamda jilo (sir)ning amaliy va bezak ahamiyati ilmiy jihatdan tahlil etilgan. Tadqiqot jarayonida an’anaviy ranglar palitrasi va ularning o‘zaro uyg‘unligi kulolchilik buyumlarining vizual ifodaviyligini oshiruvchi asosiy omil sifatida ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, sirning ranglarni mustahkamlash va buyumlarning uzoq muddat saqlanishini ta’minlashdagi o‘rni asoslab berilgan. Maqola xalq amaliy san’ati, xususan Farg‘ona kulolchiligini o‘rganish va tadqiq etishda ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Annotation: This scientific article theoretically analyzes the origin, stages of formation, and artistic and aesthetic properties of patterns used in the applied arts of the Fergana Valley, in particular, in artistic pottery. The artistic and compositional structure of patterns characteristic of the Fergana pottery school, the aesthetic and symbolic function of colors, and the practical and decorative significance of glaze (glaze) are scientifically analyzed. In the research process, the traditional color palette and their mutual harmony are considered as the main factor enhancing the visual expressiveness of pottery objects. The role of glaze in strengthening colors and ensuring long-term preservation of objects is also substantiated. The article is of scientific and practical importance in the study and research of folk applied arts, in particular, Fergana pottery.

Kalit so‘zlar: Farg‘ona kulolchilik maktabi, xalq amaliy san’ati, kulolchilik naqshlari, ranglar ramziyati, ranglar uyg‘unligi, sir (jilo), badiiy bezak, an’anaviy kulolchilik, milliy madaniy meros.

Kirish

O‘zbek xalq amaliy san’atining muhim tarmoqlaridan biri bo‘lgan kulolchilik Farg‘ona vodiysida o‘ziga xos badiiy maktab sifatida shakllangan. Bu hudud kulolchiligini boshqa maktablardan ajratib turuvchi asosiy jihatlar — nafis naqshlar, ranglar uyg‘unligi va sir (jilo)ning o‘ziga xos qo‘llanilishidir. Farg‘ona kulollari asrlar

davomida rang va jilo orqali nafaqat buyumning tashqi go'zalligini, balki uning badiiy va ma'naviy mazmunini ham ifodalab kelganlar.

Farg'ona kulolchiligida naqshlarning ahamiyati. Farg'ona kulolchilik buyumlarida ishlatiladigan naqshlar asosan o'simliksimon (islmiy), geometrik va ramziy shakllardan iborat. Bu naqshlar tabiat, hayot va inson dunyoqarashi bilan chambarchas bog'liq. Naqshlar buyum yuzasida muvozanat va ritmni ta'minlab, ranglarning yanada yorqin ko'rinishiga xizmat qiladi. Har bir chiziq va shakl rang bilan uyg'unlashib, yagona badiiy kompozitsiyani hosil qiladi.

Farg'ona kulolchilik maktabida naqshlar buyumlarning badiiy ifodaviyligini belgilovchi asosiy unsurlardan biri hisoblanadi. Naqshlar nafaqat bezak vazifasini bajaradi, balki kulolchilik buyumlarining mazmuniy va ramziy jihatlarini ham ochib beradi. Ular xalqning estetik didi, tabiatga munosabati va tarixiy dunyoqarashini aks ettiradi.

Farg'ona kulolchiligida asosan o'simliksimon (islmiy), geometrik va ba'zan ramziy naqsh turlari keng qo'llaniladi. O'simliksimon naqshlar hayot, o'sish va barqarorlik g'oyalarini ifodalab, buyumlarga nafislik baxsh etadi. Geometrik naqshlar esa tartib, muvozanat va ritmni ta'minlab, kompozitsion yaxlitlikni yuzaga keltiradi. Ushbu naqsh turlarining uyg'un qo'llanilishi Farg'ona kulolchiligiga xos badiiy uslubni shakllantiradi.

Naqshlar buyum yuzasida ranglar bilan chambarchas bog'liq holda ishlanadi. Ular ranglarning yanada yorqin va ta'sirchan ko'rinishiga xizmat qilib, kompozitsiyaning estetik qiymatini oshiradi. Naqsh elementlarining aniq va muvozanatli joylashtirilishi kulolchilik buyumining badiiy darajasini belgilovchi muhim mezon hisoblanadi.

Shuningdek, naqshlar avloddan avlodga o'tib kelayotgan an'anaviy bilim va tajribaning ifodasi bo'lib, Farg'ona kulolchilik maktabining uzluksiz rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois naqshlar Farg'ona kulolchiligida nafaqat bezak unsuri, balki milliy madaniy merosning muhim tarkibiy qismi sifatida qaraladi.

Ranglarning o'rni va ramziy ma'nosi. Farg'ona kulolchiligida ranglar alohida ahamiyatga ega. An'anaviy ravishda ko'k, yashil, oq, sariq va jigarrang ranglar keng qo'llaniladi.

Ko'k rang — osmon, poklik va cheksizlik ramzi bo'lib, Farg'ona kulolchiligida eng ko'p ishlatiladigan ranglardan biridir.

Yashil rang — tabiat, hayot va yangilanish timsoli sifatida buyumlarga sokinlik bag'ishlaydi.

Oq rang — tozalik va nur ramzi bo'lib, asosiy fon vazifasini bajaradi.

Sariq va jigarrang ranglar — yer, baraka va barqarorlik ma'nosini ifodalaydi.

Bu ranglarning uyg'unligi Farg'ona kulolchilik buyumlariga iliqlik va joziba bag'ishlab, ularni kundalik hayotda ham, bezak sifatida ham qadrlil qiladi.

Jilo (sir) va uning badiiy ahamiyati. Farg‘ona kulolchiligida jilo, ya’ni sir buyumning tashqi ko‘rinishini yanada mukammal qiladi. Sir nafaqat ranglarni mustahkamlaydi, balki ularning chuqur va yaltiroq ko‘rinishini ta’minlaydi. Jilolangan buyumlar yorug‘lik ta’sirida turlicha tovlanib, naqshlarning yanada jonli ko‘rinishiga sabab bo‘ladi. Bundan tashqari, sir buyumni tashqi ta’sirlardan himoyalab, uning uzoq muddat saqlanishiga xizmat qiladi.

Farg‘ona kulolchiligiga xos sirlar va ularning tarixiy rivojlanishi. Farg‘ona kulolchilik maktabi O‘zbekiston hududidagi qadimiy kulolchilik an’analaridan biri bo‘lib, unda sir (jilo) qo‘llash texnologiyasi muhim o‘rin egallaydi. Farg‘ona kulollarining sir tayyorlash va undan foydalanish bo‘yicha shakllangan tajribasi tarixiy jarayonlar, tabiiy xomashyo imkoniyatlari hamda badiiy did bilan uzviy bog‘liq holda rivojlangan.

Tarixiy manbalarga ko‘ra, Farg‘ona vodiysida sirlangan kulolchilik buyumlari milodiy ilk asrlardan boshlab ishlab chiqarilgan. Dastlabki davrlarda sirlar oddiy tarkibga ega bo‘lib, asosan buyumni mustahkamlash va suv o‘tkazmasligini ta’minlash maqsadida qo‘llanilgan. Vaqt o‘tishi bilan sir tarkibi takomillashib, unga turli metall oksidlar qo‘shilishi natijasida rangli sirlar paydo bo‘lgan. Bu jarayon Farg‘ona kulolchiligida badiiy bezakning rivojlanishiga turtki bo‘lgan.

Farg‘ona kulolchiligiga xos sirlarning asosiy jihati ularning yumshoq tovlanishi va tabiiy ranglar palitrasiga ega ekanligidir. Hududda mavjud bo‘lgan tabiiy loy va mineral xomashyolar sir sifatiga bevosita ta’sir ko‘rsatgan. Ayniqsa, yashil, moviy, oq va jigarrang tusdagi sirlar keng tarqalib, ular naqshlar bilan uyg‘un holda qo‘llanilgan. Sirning shaffofligi naqshlarning aniq ko‘rinishini ta’minlab, buyumlarning estetik qiymatini oshirgan.

XIX–XX asrlarda Farg‘ona kulolchiligida sirlar texnologiyasi yanada rivojlanib, mahalliy ustalar an’anaviy usullarni saqlagan holda yangi tajribalarni joriy etganlar. Pishirish haroratini nazorat qilish, sir qatlamining bir tekisda surtilishi va rang barqarorligiga erishish bu davrning muhim yutuqlari hisoblanadi. Shu bilan birga, ustoz-shogird an’anasi orqali sir tayyorlash sirlari avloddan avlodga o‘tib kelgan.

Hozirgi davrda Farg‘ona kulolchiligiga xos sirlar milliy madaniy merosning ajralmas qismi sifatida qadrlanmoqda. An’anaviy sir texnologiyalarini saqlab qolish va ularni zamonaviy talablarga moslashtirish kulolchilik san’atining uzluksiz rivojlanishini ta’minlamoqda. Shu jihatdan, Farg‘ona kulolchiligidagi sirlar nafaqat texnologik jarayon, balki tarixiy va madaniy qadriyat sifatida ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa

Farg‘ona kulolchilik maktabi o‘ziga xos naqshlar, ranglar uyg‘unligi va sir (jilo) texnologiyasi bilan ajralib turadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, kulolchilik buyumlarida naqshlar va ranglar faqat bezak vazifasini bajaribgina qolmay, balki

muayyan ramziy va estetik mazmuni ham ifodalaydi. Sir esa ushbu badiiy unsurlarni bir butun kompozitsiyaga birlashtirib, buyumlarning mustahkamligi va uzoq muddat saqlanishini ta'minlaydi. Farg'ona kulolchiligiga xos sirlarning tarixiy rivojlanishi mahalliy xomashyo, ustoz-shogird an'analari va xalqning badiiy tafakkuri bilan chambarchas bog'liq holda shakllangan. Asrlar davomida takomillashib kelgan sir texnologiyalari kulolchilik san'atining badiiy darajasini yuksaltirgan hamda milliy madaniy merosning muhim tarkibiy qismiga aylangan.

Farg'ona kulolchiligida naqshlar, ranglar va jilo bir-biri bilan uzviy bog'liq holda yagona badiiy tizimni tashkil etadi. Ranglarning ramziy ma'nosi va jiloning nafis tovlanishi bu hudud kulolchiligini o'ziga xos va betakror qiladi. Ushbu an'alar bugungi kunda ham davom etib, milliy madaniyatimizning bebaho merosi sifatida avlodlardan avlodga o'tib kelmoqda.

Xulosa qilib aytganda, Farg'ona kulolchiligidagi naqshlar, ranglar va sirlar tizimi xalq amaliy san'atining nodir namunasi bo'lib, ularni ilmiy jihatdan o'rganish, asrash va rivojlantirish milliy madaniyatni boyitishda muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Bulatov S. O'zbek xalq amaliy bezak san'ati. – Toshkent: O'qituvchi, 1991.
2. Qodirov P. O'zbek kulolchilik san'ati tarixi. – Toshkent: Fan, 1985.
3. Jabborov I. Farg'ona vodiysi xalq hunarmandchiligi. – Toshkent: Fan, 2002.
4. Azimov A. O'zbek kulollari va ularning ijodi. – Toshkent: San'at, 1998.
5. To'xtayev B. Xalq amaliy san'atida naqsh va rang masalalari. – Toshkent: Fan, 2005.
6. Saidov M. Kulolchilik texnologiyasi va sirlar. – Toshkent: O'zbekiston, 2010.
7. Karimov N. Milliy madaniy meros va hunarmandchilik an'analari. – Toshkent: Ma'naviyat, 2015.